

Montenegro

Institute for Strategic Studies and Prognoses

Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka - 2009. godina

Crna Gora: društvo za svakoga

Sažetak

Najvažniji podaci Nacionalnog izvještaja o razvoju po mjeri čovjeka za 2009. godinu

Društvena isključenost je postala vidljiv fenomen u Crnoj Gori. Tokom posljednjih nekoliko godina zemlja je ostvarila impresivan rast kao rezultat brzog privrednog razvoja u oblasti građevine, turizma, trgovine, telekomunikacija i u bankarskom sektoru. Iako je ovaj rast za siromašne i društveno isključene stvorio brojne mogućnosti za razvoj po mjeri čovjeka, on nije na odgovarajući način preveden u poboljšanje socijalnog uključivanja ili smanjenje siromaštva.

Prihvatajući značaj procesa socijalnog uključivanja EU, Vlada Crne Gore posvećena je obezbjeđivanju odgovarajućih zdravstvenih, obrazovnih, stambenih i drugih socijalnih usluga svojim građanima i usvojila niz strategija koje se bave društvenom isključenošću. Vlada je 2007. godine sa EU potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i podnijela aplikaciju za status kandidata u decembru 2008.

Ovaj Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka temelji se na otvorenoj i intezivnoj javnoj raspravi o obimu, složenoj prirodi i dinamici društvene isključenosti u Crnoj Gori. Pristup razvoja po mjeri čovjeka, kako ga definiše UNDP, na ljude gleda kao na stvarno bogatstvo država. Razvoj po mjeri čovjeka je proces kojim se za ljude može proširiti opseg mogućnosti i prilika. Razvoj po mjeri čovjeka nije moguć bez socijalnog uključivanja svih ili bez procesa koji obezbjeđuje da oni koji su izloženi riziku od siromaštva i društvene isključenosti imaju jednak pristup mogućnostima i resursima neophodnim da u potpunosti učestvuju u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu kao i da uživaju u životnom standardu i blagostanju koji se smatraju normalnim u društvu u kojem žive.

Izvještaj je izrađen u cilju podrške Vladi i drugim zainteresovanim stranama u promovisanju socijalnog uključivanja u Crnoj Gori, obezbjeđivanjem detaljne analize društvene isključenosti. Uz podršku UNDP, Institut za strateške studije i prognoze (ISSP) je sproveo istraživanje i uradio kvantitativnu procjenu razvoja po mjeri čovjeka, društvene isključenosti i siromaštva u Crnoj Gori. Izvještaj prikazuje izazove sa kojima se suočavaju socijalno ugrožene grupe i daje preporuke kako bi se ovi izazovi mogli prevazići.

Ključni podaci Izvještaja:

- **Indeks razvoja po mjeri čovjeka (HDI) za Crnu Goru porastao je od 2004. godine.** HDI obuhvata ključne komponente kao što su prosječni životni vijek, pismenost odraslih, upis u osnovno, srednje i visoko obrazovanje i BDP po glavi stanovnika. Izračunat lokalno, HDI u Crnoj Gori je 2007. godine iznosio 0,828, u poređenju sa 0,804 iz 2004. godine, a značajno je veći u odnosu na 0,789 iz 1991. godine. Poboljšanja HDI se u najvećoj mjeri pripisuju rastu BDP po glavi stanovnika kao i većoj stopi upisa u škole i na fakultete.
- **Stopa rasta broja stanovnika Crne Gore opada i stanovništvo stari.** U odnosu na poslednji popis iz 2003. godine, broj stanovnika se povećao za samo 0,76% i procjenjuje se da Crna Gora ima 625.000 stanovnika. Stopa rasta opala je sa 9,5 na hiljadu stanovnika 1991. godine na samo 2,5 na hiljadu 2006. godine. Udio starih lica u strukturi ukupnog broja stanovnika značajno će se povećati na 18,4% u 2031. godini, dok je 2001. godine udio bio 12,4%.
- Za socijalna osiguranja i davanja opredijeljeno 28% od ukupnih budžetskih rashoda, za obrazovanje je bilo opredijeljeno 18,5%, a za zdravstvo 22% za 2007. godinu tj. **ove tri stavke čine oko 70% ukupnih budžetskih rashoda.**
- **Stopa siromaštva samo je malo smanjena od 2003. godine.** Mada je BDP Crne Gore 2006. godine porastao na impresivnih 8,6%, a 2007. godine na 10,3%, nivo siromaštva ostao je stabilan, pri čemu 10,8% stanovništva živi ispod linije siromaštva (162,00 EUR na mjesečnom nivou).
- **Siromaštvo je koncentrisano u određenim geografskim područjima.** Siromaštvo je relativno veliko na sjeveru zemlje, gdje visoka nezaposlenost, prilično visoka stopa nepismenosti, naročito među starijim licima i ženama, i niski prihodi doprinose visokim stopama siromaštva. Više od polovine siromašnih (62%) živi na sjeveru.
- **Neke grupe stanovnika siromašnije su od drugih.** Romi, Aškalijske i Egipćani (RAE) su socijalno najugroženija populacija sa stopom siromaštva od 36%, a za njima slijede raseljena lica sa 34% i korisnici prava iz socijalne i dječije zaštite sa 30%, penzioneri sa 15,7%, dugotrajno nezaposleni sa 12,3% i osobe sa invaliditetom sa 11,9%.
- **Crna Gora ima izraženu i sve veću nejednakost.** Nejednakost se mjeri decile količnikom, koji predstavlja odnos prosječne potrošnje najbogatijih 10% stanovnika podijeljenog sa prosječnom potrošnjom 10% najsiromašnijih. Nivo nejednakosti povećao se sa 6,0 iz 2004. godine na 9,8 u 2008. godini.

- **Društvena isključenost koncentrisana je među određenim socijalno ugroženim grupama stanovništva.** Ovaj Izvještaj sproveo je istraživanje među šest socijalno ugroženih grupa: korisnicima prava iz socijalne i dječije zaštite (11,9% domaćinstava društveno je isključeno), dugotrajno nezaposlenima (10% domaćinstava društveno je isključeno), penzionerima (8,9% domaćinstava društveno je isključeno), osobama sa invaliditetom (5% domaćinstava društveno je isključeno), populacijom RAE (14,1% domaćinstava društveno je isključeno) i raseljena lica (8,3% domaćinstava društveno je isključeno).
- **Po prvi put u Crnoj Gori izračunati su Laken pokazatelji.** Laken pokazatelji prate uspješnost u ispunjavanju opštih ciljeva iz Agende socijalne politike EU, čiji je cilj smanjenje siromaštva i društvene isključenosti u državama članicama. Izračunate su četiri grupe pokazatelja: sveobuhvatni, pokazatelji uključenosti, penzijski pokazatelji i zdravstveni pokazatelji. Na primjer, Laken pokazatelji otkrili su da je rizik od siromaštva najveći za djecu, stara lica i žene, da 25% mladih, 24,9% žena i 27,3% starih lica imaju srednju vrijednost prihoda po ekvivalentu odrasle osobe nižu od 60% srednje vrijednosti na nacionalnom nivou. 15,5% muškaraca i 9,2% žena starosti od 18 do 24 godine ima samo niže srednje obrazovanje i u ovom trenutku ne pohađaju neku školu ili obuku.
- **Istraživanje o kvalitetu života dalo je puno interesantnih informacija o percepciji društvene isključenosti.** Istraživanje je pokazalo da su ispitanici relativno zadovoljni svojim životima (ocjena 6,3 na skali od 1 do 10, pri čemu je 1 nezadovoljni a 10 veoma zadovoljni), da su zadovoljni obrazovanjem (5,7), poslom (5,1), da nijesu posebno zadovoljni svojim trenutnim životnim standardom (4,9) i da su zadovoljni smještajem (stanom, kućom) (6,1). Crnogorci su najviše zadovoljni svojim porodičnim životom (7,3), zdravljem (6,9) i društvenim životom (6,5). Veliki procenat ispitanika (90,6%) smatra da ih vlasti neuključuju dovoljno u odlučivanje. Značajan procenat (35,6%) ispitanika vjeruje da postoji dosta tenzija između bogatih i siromašnih, dok 19,6% ispitanika nalazi da postoji dosta tenzija između uprava preduzeća i radnika, a 30,4% osjeća da postoji dosta tenzija između različitih etničkih grupa.

Ključne preporuke Izvještaja:

1. **Izraditi jasno definisane prioritete na nivou cijele Vlade kojima se promovise socijalno uključivanje**
 - Uspostaviti godišnji proces za utvrđivanje prioriteta na nivou cijele Vlade koji će usmjeravati nadležna ministarstva u prepoznavanju prioriteta i planiranju rezultata politike za promovisanje socijalnog uključivanja.
 - Zahtijevati od nadležnih ministarstava da usklade svoje politike i programe sa strateškim prioritetima Vlade u oblasti socijalnog uključivanja i da javno izvještavaju o napretku

koji su postigla.

- Osnovati međuministarsku komisiju koja bi izvještavala Vladu a koja bi bila nadležna za koordinisanje i integrisanje politika koje tretiraju siromaštvo i socijalno uključivanje.
- Uvesti zahtjev da sve politike i programi kojima se promovirše socijalno uključivanje treba da dobiju određena budžetska sredstva u cilju podrške njihovom sprovođenju.
- Uvesti zahtjev da svi Vladini programi i politike kojima se pruža podrška socijalno ugroženim grupama treba da sadrže konkretne i mjerljive rezultate.

2. Podržati aktivnosti na upoznavanju javnosti o socijalnom uključivanju koje će obuhvatiti medije, NVO i sve zainteresovane strane

3. Sprovesti djelotvornu reformu i decentralizaciju

- Lokalnim samoupravama treba dati veće nadležnosti, a ljudske i tehničke kapaciteta lokalnih organa treba jačati kako bi se osposobili da sprovode programe i promovirše socijalno uključivanje.
- Treba povećati raznovrsnost pružalaca socijalnih usluga uključivanjem NVO, lokalnih vlasti, privatnih preduzeća i institucija kao što su Centri za socijalni rad, Biroi rada i drugi.
- Kapacitete NVO treba ojačati i u pogledu vještina ali i infrastrukture, i to uz održivu podršku Vlade, kako bi bile bolje osposobljene za sprovođenje programa i promovisanje socijalnog uključivanja.
- Uvesti dodatne zaštitne mjere, kao što je uspostavljanje minimuma standarda socijalnih usluga zasnovanih na potrebama, u cilju zaštite društveno isključenih koji su pogođeni decentralizacijom.
- Uvesti inovativne i kvalitetne usluge orijentisane prema korisnicima po uzoru na najbolje prakse EU i promovirati programe koji pomažu pojedincima zavisnim od socijalne pomoći, a sposobnim za rad da se zaposle. Treba promovirati deinstitucionalizaciju i uraditi pojedinačne programe za svakog korisnika u instituciji u cilju podrške ovim društveno isključenima.
- Treba uvesti egalizaciona socijalna davanja i druge oblike podrške, kako bi se pomoglo nerazvijenim zajednicama da rade na rješavanju društvene isključenosti njihovih stanovnika.

4. Promovirati jednakost rodova u borbi protiv siromaštva i društvene isključenosti

- Uvesti aspekt rodne jednakosti u politike i programe koji se bave društvenom isključenosti.

5. Podržati socijalno uključivanje korisnika sistema socijalne zaštite

- Uvesti nove pružaoce socijalnih usluga (NVO, lokalne vlasti, preduzeća) i podstaći partnerstva na lokalnom nivou. Decentralizovati sistem socijalnih usluga proširenjem nadležnosti lokalnih samouprava. Utvrditi sistem akreditacije i licenciranja za institucije i pružaoce usluga u oblasti socijalne zaštite.

- Unaprijediti kvalitet i raznovrsnost usluga i proširiti mrežu socijalnih usluga pružanjem podrške uslugama koje se orijentisane prema zajednici i korisnicima. Izraditi standarde za ove nove usluge.
- Revidirati i pojednostaviti administrativne procedure za dobijanje socijalne pomoći, utvrditi nove kriterijume za sticanje prava i poboljšati pristup uslugama.
- Uvesti dodatne stimulatивne mjere u cilju motivisanja pojedinaca da traže i zadrže posao, kao što su programi „iz socijale na posao“ i socijalna preduzeća. Unaprijediti usmjerenje socijalne pomoći i povećati novčane iznose socijalne pomoći.
- Uvesti sistem 'individualnog upravljanja predmetima' i što je moguće više približiti službe za socijalnu zaštitu njihovim korisnicima.

6. Podržati socijalno uključivanje nezaposlenih i dugoročno nezaposlenih

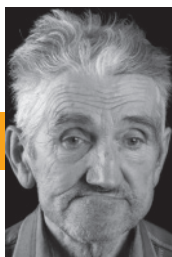
- Smanjiti stopu nezaposlenosti stvaranjem mogućnosti za zaposlenje teško zaposljivih grupa, kao što su trajno nezaposleni, stariji radnici, oni koji su ostali bez posla zbog restrukturiranja i privatizacije, osobe sa invaliditetom i druge socijalno ugrožene grupe.
- Raditi na prevenciji dugotrajne nezaposlenosti, usvojiti niz dopunskih mjera u cilju uklanjanja barijera za zapošljavanje i obezbijediti stimulacije za poslodavce koji zaposle pripadnike teško zapošljivih grupa.
- Usvojiti niz mjera u cilju svođenja obima neformalne ekonomije i broja neregistrovanih radnika na minimum kako bi se istovremeno eliminisali eksplatišući uslovi rada i unaprijedile mjere zaštite na radu. Ojačati kapacitete Inspekcije rada i Inspekcije zaštite na radu u cilju sprovođenja radnog zakonodavstva.
- Nastaviti sa sprovođenjem Vladine Strategije razvoja malih i srednjih preduzeća 2007-2010.
- Promovisati doživotno učenje.

7. Podržati socijalno uključivanje penzionera sa minimalnim prihodima

- Osigurati održivost fonda penzijskog osiguranja kako bi nastavio sa obezbjeđivanjem odgovarajućih penzija za starija lica.
- Djelotvorno raditi na izazovima povezanim sa značajnim porastom broja zahtjeva za smještaj starih lica u domove starih. Izraditi alternativne opcije za smještaj starijih lica kao što je „život uz pomoć“ u zajednici, centri za dnevnu njegu starijih lica i druge.
- Proširiti mogućnosti da penzioneri ostvaruju dodatne prihode.

8. Podržati socijalno uključivanje osoba sa invaliditetom

- Nastaviti sprovođenje Strategije za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori i pratiti njeno sprovođenje.
- Ratifikovati Konvenciju UN o osobama sa invaliditetom.
- Obezbijediti odgovarajuću socijalnu zaštitu i proširiti podršku i usluge koje su usmjerene na invaliditet.
- Uvesti mješoviti skup mjera kojima se promoviše uključivanje osoba sa invaliditetom u

regularno tržište rada.

- Poboľšati pristupačnost stambenih i dr. objekata, javnih usluga i prevoznih sredstva.
- Sprovesti Akcioni plan Strategije inkluzivnog obrazovanja (2008-2012).

9. Podržati socijalno uključivanje Roma, Aškalija i Egipćana (RAE)

- Sprovesti strateška dokumenta Vlade koja se odnose na RAE, a koja obuhvataju i uvođenje integrisanih pristupa za socijalno uključivanje RAE na opštinskom nivou.
- Riješiti pitanje pravnog statusa RAE, unaprijediti njihov pristup socijalnoj zaštiti i zapošljavanju i poboljšati njihove uslove stanovanja.
- Utvrditi i sprovesti ciljne intervencije protiv snažnih društvenih predrasuda i tradicionalnih stereotipa prema RAE.
- Integrisati učenike i studente RAE u formalno obrazovanje uz dodatnu podršku (veći upis djece RAE u predškolske ustanove, „škole“ za obrazovanje i informisanje roditelja RAE, i nastaviti sa stimulativnim mjerama kao što su besplatni udžbenici, prevoz, stipendije za učenike srednjih škola, itd).

10. Podržati socijalno uključivanje raseljenih lica

- Otvoriti konkretne mogućnosti za lokalnu integraciju onih raseljenih lica koja su odlučila da ostanu u Crnoj Gori i dati im odgovarajući pravni status.
- Regulisati status „(interno) raseljenih lica“ sa Kosova koja borave na teritoriji Crne Gore putem: (1) državljanstva, (2) dugotrajnog boravka, sa svim građanskim pravima osim prava glasa, ili (3) statusom izbjeglica prima facie.
- Rješavanjem pravnog statusa raseljenih lica, proširiti pristup socijalnoj mreži, kao i punoj zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju.
- Zauzeti proaktivniji stav u promovisanju civilnog evidentiranja i dokumentovanja svih lica rođenih na teritoriji Crne Gore i obezbijediti aktivan, otvoren i transparentan pristup nadležnim organima po ovom pitanju. Državni organi treba za RAE djecu rođenu u Crnoj Gori da utvrde konkretne i vremenski ograničene procedure za registraciju djece koja po rođenju nijesu upisana u knjigu rođenih. Državni organi treba za RAE djecu rođenu u Crnoj Gori a koja po rođenju nijesu upisana u knjigu rođenih da utvrde konkretne i vremenski ograničene procedure za njihovu registraciju.

